

SORSOK, EMBEREK A SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK MOROVICÁJÁN ÉS PACSÉRJÁN

*Bevezető sorok egy megírásra váró falumonográfia
társadalomrajzi fejezetéhez*

P É N O V Á T Z A N T A L

I. A GYERMEKKOR HOMÁLYBA VESZŐ EMLÉKEI

1974-ben kezdtük el szövögetni Csubela Ferenc barátommal a tervet, hogy a falu újraterelítésének 200. évfordulójára, azaz 1986-ra elkészítjük Moravica monográfiáját. A nekibuzdulás eredményeképp 1976-ban és 1977-ben meg is jelentettünk egy-egy füzetet Közlöny 1., illetve Közlöny 2. címen a megkezdett, illetve az addig elvégzett kutatások eredményeiről. Aztán mert egyes hangadók úgy vélekedtek, hogy amit az én irányítással csinálunk, azt másképp kellene csinálni vagy legalábbis másnak – morovicinak! – kellene irányítani, én – kissé talán meg is sértődve – úgy döntöttem, hogy megköszönöm az addigi bizodalmat, félreállok és hagyom, hogy hadd csinálja hát más másképp . . .

A folytatásból persze nem lett semmi, de a kétszáz éves ünnepségből sem. Ez utóbbinak persze más akadályai is voltak, de az most nem tartozik ide. Az viszont igen, hogy a megkezdett és később csak magánszorgalomból folytatott kutatások eredményeképp megszületett és napvilágot látott egy-két dolgozat, amelyek elsősorban az 1786-ban kirajzott nagykunságiak bácskai megtelepüléséről és az itteni újrakezdés körülményeiről, kezdeti nehézségeiről adtak hírt, festettek képet. A már gyökeret eresztett két szomszédos faluról és a benne meggyökeresedett falusiakról most próbálok először vázlatot készíteni, tablót festeni. Kezdeném pedig azzal, hogy mi is kovácsolja egyggyé, mi is formálja közösséggé az amúgy csak véletlenszerűen egymás mellé kerülő idegeneket, egymás mellé sodródó egyedeket. Falusi viszonylatban ehhez mindenképpen maga a falusi életforma járul hozzá a legjobban, amely errefelé szinte az 1940-es évek végéig, az ötvenes évek elejéig szigorúan kötött volt. Rengeteg íratlan törvény, pontosan számon kért szokásjog irányította, szabá-

lyozta. Még ma is elég sok mindent csak azért tesznek vagy nem tesznek, mert befolyásolja őket a mit szól hozzá a világ féken tartó gondolata. Aki ebbe születik bele, az ezt észre sem veszi, az erre föl sem figyel, hisz a bölcsőben (a bölcső egyébként a 60-as években teljesen kiszorult a használatból) kezdi tanulni: mit szabad, mit nem; és felnőtt korában beavatottként tudja: mi illik, mi nem. A falunak ez az íratlan rendje szólt bele a gyermeknevelésbe is:

„Mikó má ojan vótam, hogy egy krumplit fel birtam venni, az én édesapám – édesanyám beteges vót – kocsira rakott bennünket, alva, mer még . . . Má nígý-öt órakor indult kifele . . . Odafektetett sorba a *derékba* bennünket, mer vótunk hatan . . . háromat-nígýet, oszt kivitt krumplit szedni. Ha egy krumplit fel birtunk szedni, csak kifele! Aztán oszt úgy sorba minden dologra: *tuskót* szedni . . . amit birsz csinálni (nem úgy mint most, hogy csak fodbaloznak, nagy kamaszok, oszt semmit), libát örözni . . . Ha hazamentünk, akkor mingyá – alig várta édesanyám – *ajjat* bekiszíteni, vizet bekiszíteni, mer édesapám nyóc-kilenc órakkor gyött elő, ott legyen minden, ne kejjjen annak mászkálni. Nem ám, hogy maj csak tanulunk . . .”¹

„Az első elemi elvégzése után anyám . . . 1916-ban . . . elszegődtetett Krstić Mito bácsihoz *kanásznak* – írja gyermekkorára visszaemlékezve a »hús és fél éves« fejjel minden búcsú nélkül 1929. április 9-én idegenbe szökött és 1933 óta Brazíliában élő Tóth Ferenc, volt pacséri lakos 1979. július 17-én keltezett levelében. – Az évi bérem 2 másza buza, 2 kiló szappany, 1 választási malac meg, ha jól emlékszem, 100 korona. Szent György-naptól Szent György-napig tartott az esztendő. Minden szombaton este hazamentem megmosakodni és tiszta ruhát venni. Az élelmezésem nem volt irigylésre méltó. Reggelire egy darab kenyér, tej vagy egy kis *tarhó*. Az ebéd leginkább egy darab kenyér meg egy fej vöröshagyma kint az istállóban. Este aztán bent vacsoráltam velük főtt ételt.

Mikor az idő engedte, egész nap, virradattól késő estig kint legeltettem a disznókat meg a birkákat. Télen meg – ha nem lehetett kihajtani a jóságot – akkor kukoricát morzsoltam vagy a magnak való buzát rostáltam. Ha nem volt más dolog, néha egész nap a lovakat kellett vakarnom meg kefélnem.”

A visszaemlékezők szinte egybehangzóan állítják: „Abba az időbe nemigén járták ki a gyerekek az iskolát, a hat osztáját. Három osztáj, négy osztáj, akkor osztán többet nem tanultak.”² Általános volt a vélemény, hogy minek iskolába járni, én se jártam iskolába, mégis itt vagyok.

Annál szigorúbban ítélték meg az öregek iránti tiszteletre nevelést. „Nagyon nagy tiszteletét köllött adni az időseknek, nem úgy min most, hogy kinevetik még kicsúfójják, hogy csoszog . . . még mijen . . . még ojan . . . Vót abba minden . . . aki nem is látott má. Akkor bizon az onoka megfogta a kezit és elvezette, ha vécére köllött menni vagy akárhova, mer mindén előadódott . . . de ojan

tisztületbe köllött tartani, mer ha valaméjrik csak visszazót, hogy ü bizon nem vezet, azok . . . azt a szülök még-megverégették, bizon a gyereket, hogy . . . úgy tanították, hogy azokat úgy köll tisztelni, mint az édes szüleit.”³

„Mink ketten vótunk testvérek, de annak a nagyon öreg szülénknek szót kellett fogadni. Amit az mondott, amit az parancsolt, aztat nem szabad vót, hogy nekünk visszafeleselni. Mink azt úgy végrehajtottuk, ahogy azt az öreg szülénk mondta, nekünk azt úgy meg kellett tenni. Nem hogy hát így vagy úgy. Édesanyám, hogyha mink, valamejrikünk nem akartunk valamit úgy, hogy jó legyen, vagy valami, fogta magát, oszt akkor egykettő má vagy a kissöprüvel, vagy a papucsával körülsuplikált bennünket, oszt el vótunk intézve.”⁴

Az ok nélküli verést azért a nagyszülök sem túrték, hagyták szó nélkül:

„Libája is vót az én szülémeknek. Oszt akkor hát ugyi mink gyerekek eljátszottuk a . . . játszást. A libák elmentek, nem talátuk, elveszlettek, ere-ára . . . Hát meglettek azok, csakhát ugye elmentek . . . Akkor édesanyám, tudom, hogy úgy megvert bennünket érte . . . Akkor szegény öregapám, így háború (az I. világháború – P. A.) alatt vót az, aszonta, hogy ide figyeljete, így ősszel, ide figyeljete, Mári néni – úgy mondta szegény szülémnek, mer Márinak hitták – meg Zsuzsi – édesanyám meg Zsuzsi vót – hogy a ludakat megtönni most, mindet, cakpakk egy se marad . . . Hát oszt aszonták a szülémék, hogy ugyan már, hát az öreg ludat meghagyjuk . . . Egyáltalán nem akarom, hogy a gyerekek meg legyenek verve a libájér. Akkor asse akarom, hogy idesannya – mer hát öregapámnak ugye anyóssa vót – hogy idesannya a ludakat őrozze . . . öregasszony, hogy ki legyen álitva, hogy mos má másra nem való, csak ludakat őrozni, asse nem engedem meg. Oszt akkor szegény szülém mondta, hogy hát hogyne, nem tömhessük meg, hé, ezt a ludakat, hát mit gondolsz, még kell ennek a kisjánnak is toll!

Hát oszt akkor aszonta öregapám, szegíny, hogy van annak má elíg, ha pedig nem lesz, maj vesztek neki. Úgyhogy meg kellett tönni a ludakat, nem vót szabad tartani.”⁵

Ebből a kis részletből egyébként az is kiderül, hogy a századelőn a patriarális életformának errefelé még voltak csökevényei. A nagyapával együtt élnek a gyermekein és unokáin kívül a felesége szülei is, vagyis a dédszülök, azaz négy generáció – a háborús viszonyok miatt – elsősorban nőtagjai. A döntő szó azonban az övé, ítélete megfellebbezhetetlen.

De példa ez a részlet arra is, hogy nemcsak a gyerekek, már tudniillik az unokák, hanem azok szülei is tisztelettel tartoztak – és viseltettek is – a nagyszülök iránt. Ha a nagyszülök olyan korba vagy állapotba kerültek, hogy teljes gondviselésre szorultak, egy percig sem volt kérdéses, hogy mi a teendő. „Esz má tudták is a . . . hogy az idős szülöket el köll tartani. Ott nem vót sémmi mese, hogy énnékem nem köll vagy ez, vagy az. Soroztak. Eggyikné is egy fél

évig, másikná is, és az öregek mindig a családdá tartottak.”⁶ A soron következő már tudta, hogy „a sor úrajta van, mosmá mëgy az öreg oda”.⁷

Az idősek, vagyis a valóságosan már nem is létező nagycsalád feje, vezetője iránti feltétlen tisztelet és engedelmesség érteti meg velünk, hogy még az 1920-as, 30-as években is párválasztáskor miért nyomott annyit a latban a szülők, nagyszülők óhaja, tanácsa.

„Azután mëg férhő mëntem. Vót ez a . . . ki uram vót, má most öt éve, hogy mëghalt. Özvegyembër vót, odajárt a bátyámhó varatni. Akkor oszt azt mondta a szülém, hogy hallod, kiszányom, nemhogy hozzá mënné ehho a fíjatalembërhó, asz mondja, mer vót azoknak, a szülei . . . az anyjának, mer özvegyasszony vót, egy *fërtáj föggye*, aszongya, nem kéne a *Pilákhó* mëg a *Fëmbakhó* járni, hanem fölülsz a kocsira, oszt kimënték, oszt . . . Azé mondom, hogy most ez nem . . . ezt nem akarják a fíjatalok mëgérteni. Asz mondják, ijen házba nem akarnak *cselédék* lënni. Hát akkor most mi csinájak?”⁸

Igazán nem is vár választ, aki így panaszkodik, csak nem érti, mi történhetett a mai fiatalokkal, akik ahelyett, hogy hallgatnának az öregek tanácsára, és kapva kapnának a jólétet, anyagi biztonságot jelentő alkalmon, elutasítják azt holmiféle szerelemre, egymás iránti vonzalomra meg egyéb efféle kézzel megfoghatatlan dologra hivatkozva. Az persze ilyenkor már eszükbe sem jut – pedig mennyi (volt) rá a példa –, hogy az így összekommendált házasságok hány esetben tették boldogtalanná az egymáshoz erőltetett fiatalok életét. Megrázó vallomásokból tudjuk, hogy különösen az asszonyoknak kellett nagyon sok megpróbáltatást elviselniük. Tanúsítja ezt már egy 1833-ban az Ómorovitzai Ref. Eklésia presbitériuma előtt elhangzott és jegyzőkönyvezett vallomás is:

„Meghívtak B. János és felesége B. Mária. B. János megkérdeztetvén, szereti-e feleségét, azt felelte, hogy nem szereti, nem is szerette, mert ő nem szeretetből vette el, hanem mivel Édes Anya commendálta, annak tetszésének akart eleget tenni, amit hogy teljesíthessen, összekeléseknek első heteibe mindenkép igyekezett magát erőltetni, hogy Feleségét kedvelhesse, – annyival inkább, mert amikor erre a lépésre adta magát, úgy gondolkozott, hogy Édes Anya talán valami tetszetős minémúségről említvén a Leányt majd maga tetszése s erköltsi szép maga viselete által idővel őtet, szerető férjét is megbájolja s erköltsi kellemével magához fogja édesíteni. Ez az ocsmány, mint az ifjú vallja, négy vagy öt hétig táplálta őtet. De összekelésüknek első idejétől fogva ifj. B. Jánosnak tulajdon vallomása szerint éppen ellenkezőt kelle tapasztalni, mert nem csak az, hogy felesége a benne maga eránt szeretetét igyekezett volna gerjeszteni, sőt még hidegebbé tette, mert edgy hónap múlva összekelésük után, midőn edgyütt feküdnének, B. Mária férje mellett hallhatólag így sóhajtozott: Jaj istenem, bizony jobb lett volna nékem J. Istvánhoz

menni! – Tudniillik, hogy B. Mária már előbb J. Istvántól eljegyeztetett, csak azután kéretvén meg B. János (által, akihez) szülei unszolására, a több vagyon ösztönéből (hozzá is ment).”

A feudális társadalmi rend bomlásának kellett bekövetkeznie, az abban uralkodó társadalmi-gazdasági viszonyoknak kellett megváltozniuk ahhoz, hogy a Pistákhoz vonzódó Máriák egyre kevesebbszer kényszerüljenek a Jánosok mellé feküdni, illetve hogy a nincstelenségtől való félelem miatt, a szegénységből való kilábalás reményében az édesanyák, nagyszülőknek vagy legalábbis ne csak anyagi megfontoltságú tanácsokat adjanak „kisjányaiknak”.

A döntő fordulat a II. világháború befejeztével ránk köszöntő új társadalmi rend kialakulásával kezdődött. A korszerű nagyüzemi gazdálkodás teljes térhódítása, a társastermelés nyújtotta lehetőségekkel élő magánparaszti gazdálkodás színvonalának emelkedése, valamint a gyáripari munkahelyek alapjaiban megváltoztatták a helyzetet. Átalakult a családszerkezet, megváltozott a szemléletmód. A nők egyenjogúsága, a fiatalok véleménynyilvánítása, fontos családi és gazdasági dolgokba való egyenrangú beleszólása már nemcsak politikai szólam, hanem egyre inkább tapasztalható valóság. Egyre kevesebb a „megmondtam és punctum” családfeji álláspont.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a párválasztás régebben kizárólagosan csak a szülők szívégye volt. Ellenkezőleg! A legtöbb fiatal akkor is csak maga találta meg élete párját; a szülőknek a választást csak tudomásul kellett venni, és beleegyezésüket adni a házasságba, akárcsak manapság.

II. A FALU TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉSE

1. SZEGŐDMÉNYESEK

Társadalmilag a legelesettebb, a legkiszolgáltatottabb réteg a különféle szolganépek: a *cselédek* hada volt. Családos emberek: *kocsisok*, *béresek*, akik – míg tartott a szolgálat – az uraság birtokán laktak, méghozzá olyan „racionálisan” tervezett cselédházakban, hogy négy családnak volt egy konyhája. Aztán ha lejárt az esztendő, és *szóllításkor* az uraság nem újította meg a szerződést vagy netán valami egyéb oknál fogva időnap előtt kitelt a szolgálat, innen is mehetett, mert kellett a hely másnak, az engedelmesebb, a szófogadóbb új szolgának.

Mesélük, hogy a túlságosan is buzgó V. János bácsi az évtizedeken keresztül ellenvetés nélkül teljesített hűséges szolgálataiért öreg napjaira örökös ellátásra számított.

„Mikor má nem birt sēmmít sē csináni, nem bírták sēmmire sē hasznáni, akkor aszonták, hogy János, lészógátad az idődet, most nyugalomba vonúsz. – Hát köszönöm szépen, így, úgy, amúgy . . . hajlongott az öreg. El is pakolt. Bēgyött a faluba a fijáhó. Első esztendőbe mēgkapta a teljes *kommēnciót* az öreg. Másik esztendőbe csak felet kapott, harmadik esztendőbe aszonták, most má élj mēg, ahogy tudsz.”⁹

Nem járt jobban Markus Sándor bácsi sem:

„Az apámnak vót ēgy öccse, illetve kettő, de most az öregebbik öccsirül, Sándor bátyámrul beszélek. Igen jó cselédember vót. Mindég szálásokon szógát, földesuraságokná. Vót ő ottan *bakter* is, éjjeli bakter, de aztán oszt vót még *első kocsis* is. Hát az nagy izé, ha valaki *első kocsis*, mer annak ugi másfél bére is van, meg hát ugye egy kis tekintéj. No osztán el is öregedett ű a szógálatba, nem is sokat szerzett, semmit.”¹⁰

Ennél rosszabb sorsa csak a parasztgazdáknál cselédeskedő *bennkosztosnak* volt. Annak mindig kint volt a helye, és sohasem volt ráérő ideje. Az mindig olyan helyen aludt, mint a kutya: télen az istállóban, nyáron – ha kedve tartotta – valahol a fészér alatt, esetleg a szalma tövében. Dolga pedig az ég adta világon minden. Csak nem aratott, és nem törte a kukoricát. De szántani, vetni meg kocsival, lóval, amit kellett meg jószágot etetni, istállót, ólat, udvart rendben tartani, takarmányt bekészíteni, szóval mindent, de mindent. Rendes munkaideje látástól vakulásig tartott, rendkívüli alkalmakkor meg még azon túl is.

„Uraságokná itten naplementekor benn vótak az *igák*. Parasztná sokkal nehezebb vót a *cselédnek* a hejzetje, mer tíz–tizenegy órájig meg . . . meg sokszor a nyakába akasztotta a viharlámpát, oszt úgy *boronát* vagy *fogasolt* kint a földön. Nem vót hódvilág, setíť vót, de annak el kellett lenni boronálva, a buzavetísnek . . .

. . . Ugye mink hát *törő emberek* vótunk, *részesekek*, mink hát ugye magunknak iparkodtunk, ha hajtottuk magunkat, de a *cseléd* az sose végezett el. Ha elvetett, akkor más dóga vót, de megín csak ojan bolondul. Télen, hogy ne unatkozzon, megforgattatták vele a ganét az akolban . . .

Vót itt egy ember, ojan igen szorgalmas, jó munkásember. Úgy ez szokott nyáron aratni, csípelni, kukoricát törni, akkor mindenszentekre meg kiszegődött Szent György-napig *cselédnek*. Oszt ez így bírt egy kis házat, mit venni. Családos ember vót, három–négy családja vót, aligha három, oszt hát bizon annak össze kellett szenni mindenféle . . . hogy egy kis házat bírjon ragasztani. No oszt ezt úgy megsajnáltuk, mer vót ottan vagy nyócvan darab *hízó*, ősszel azt a nyers kukoricát ott *morzsolni!* Hát vótunk nyócan, hát mind ojan javabeli emberek, valamejik, Kis sógor-i, mejik-i: – Gyerünk tán segítsünk ennek a szerencsétlen embernek egy kicsit, hamarabb le bir fekünni, ha lehajtunk egy-egy *kosár* kukoricát, csak könnyebb lesz neki.

A gép is rossz vót. Fél kosárral, mennyivel lehajtottunk, majd megdöglöt-tünk . . . – Hogy birod, te, itten ennyit minden íccaka, pár óra hosszájig?

Ű nappal szántott, vetett ugyi, naplementig, akkó még annak a sok jószágnak ottan morzsógatni meg másnapra morzsóni, hogy legyen kukorica. De mon-dom, hetven–nyócvan darab hízó vót. Hát az egy négy–öt méter morzsolt kukorica mindennap csak a hízóknak. Hát ott vótak *göbék* meg vótak marhák, lovak, mindenek ugye hát . . . Azé mondom, hogy a paraszt, a parasztember sokka jobban kihasznáta a cselédet, mint az uraság. Ott is ugyi hajnalba korán keltek, de mikor a nap lement, akkor . . . télen-nyáron naplementekor má megvót a szabadság.”¹¹

Hogy mindezért mi volt a fizetség? Az elsősorban az állománybevételeltől függött, hogy *kommenciós* volt-e vagy pedig *bennkosztos* a cseléd.

A *bennkosztosok* jobbára legényemberek voltak vagy ilyen megoldást is vállalni kényszerülő magányos férfiak, akik parasztgazdáknál szolgáltak, és kosztot is „bent”, azaz a gazdától kaptak. Ezért a bérük is más volt mint a *kommenciósoké*.

A *kommenciósok* bére a húszas–harmincas években: 12 mázsa búza, 8 mázsa tavaszi, ami lehetett morzsolt kukorica vagy árpa, 1 láncc kukoricaföld, 4 kvadrát krumpliföld, amibe az asszonyok azt vethettek, amit akartak, például krumplit, babot, zöldséget, sárgarépat; egy tehén fejőre, no meg tarthattak jószágot: baromfit és disznót, de disznót csak egyet a saját részükre. Ezenkívül tűzrevaló szükség szerint és négy- vagy ötszáz dinár készpénz egy évre.

Ennél többet, azaz másfél *kommenciót* csak az *öregbéres* és az *első kocsis* kapott. A többletbéréért viszont vállalniuk kellett, hogy a munkatempót nem hátráltatják, hanem diktálják, vagyis egypár lépéssel mindig előbbre lesznek, mint a többiek.

A *bennkosztosok* a harmincas években az élelmen kívül 5 mázsa búzát, 5 mázsa kukoricát, 1 pár bocskort, 1 pár *szokát* és 1000 dinár készpénzt kaptak. Ennyit egy napszámos megkereshetett a kapálásban, aratásban meg még többet is.

A cselédek napszámosmunkát nem végeztek, de más egyebet mindent. Különösen a parasztgazdák cselédjei, akik a szó szoros értelmében mindenek voltak.

„Ahun vótam, hatvan hold föld vót. A hatvan hold föld mellett én öt hold kukoricát lötörtem magam. Öt hold kukoricát és a földet én elmunkátam: elvetettem . . . fölszántottam, elvetettem, mer azé a többinek vót . . . tudja, a többi kukoricának vótak török, de eztet még plusz énelem lötörette a *gazda*.”¹²

De nemcsak az, hogy pluszmunkát is végeztettek velük, hanem hogy szinte képtelen föltételek mellett:

„Tíz órájig (este tízig – P. A.) szántottam, kifogtam a lovakat, akkor a gazda két órájig etetett . . . akkor két órakkó szót énnékem, oszt megint gyerünk

szántani. Úgyhogy éjjel-nappal . . . tudja, úgy vetettünk lámpáná. Ott vót a kórmányon a lámpa, a kerék mellett, hogy én lássam a nyomot, mer vezették a lovat, de akkor is sötét vót, oszt hogy én lássam, hogy hun van a keréknyom, mer a vetőgépnek a hátúsó kerekibe mindig köllött az első kereket belevezetni, akkor pontossan vetétt.”¹³

Uraságoknál nemcsak hogy nem kellett ennyire hajtani, de a tennivalók is szűkebb területre korlátozódtak. Mindenki csak a beosztásának megfelelő munkát végezte. Aki béresnek szegődött, arra nem várt például a kocsisok vagy a majorsági cselédek dolga.

„Azelőtt hát uraságokná vót *kocsis* meg *ökrös béres*. Hát a *béres* az egy fokkal lejjebb vót rang szerint, béresnek szegődött, de bár amúgy jobb vót, mer az az ökör ugye lassabban ment, nem fáradt úgy ki” (már ti. a béres).¹⁴

A *béres* tehát az ökröket hajtotta, az ökrökkel szántott, vetett, fuvarozott; lóval a *kocsis* dolgozott, neki a munkájában a ló volt a társa, az igavonó állata.

„Hát osztán szolgáltam én anná a Piloszánovicsná. No odakerültem én Szen György-napkor, hát mint *kocsis*. Hát dógoztunk ott minden . . . Hát vótunk ott öten kocsisok, a *béres*ek azok külön vótak. Hát egisz oan katonás regula vót anná az úrná, mer rëndbe kellétt mindént tartani . . . No de jó van, a munkával nem vót megszorítva az embër, nohát hogy de ezt még kell csináni, hanem lassan, módjával csináltam . . . De a lovakkal bänni . . . aztán tisztés-ségessen . . . Nem szabad úgy zavarni még nyugottan kellétt dógozni.”¹⁵

A parasztgazdaságok időzavarával szemben az urasági gazdálkodás szervezetségéről csak jó véleményeket hallottam:

„Ojan vót az a gazdaság (a Fernbach uraságé – P. A.), mint a zsebóra. Tizenegykor a kocsisok kifogtak, egy óraker pontosan befogtak. Itten hogy majd valamikor fél háromkor gyön elő valamejik kocsi, hogy a lónak itt evésre nincs ideje . . . A lónak menni kellett a többi után . . . amijen dógot csináltak. Egy órájig evett, akkó fogták be, oszt ment szántani vagy ahova kellétt annak a lónak menni.”¹⁶

Ha ezt a szabályt valaki megszegte, felelnie kellétt érte. Igaz, hogy a balhét nem mindig az igazi vétkes vitte el, de hát – úgy látszik – ez már mindig csak így van.

„. . . gyött a *gazda* (a cselédek közvetlen irányítója – P. A.), aszongya: János, fogjá bë, aszongya, mëgyünk a faluba. Jó van . . . Elmëntem, befogtam, elindultunk. Mindénszentékkor vót. Koszorút hoztunk a temetőbe.

No, odaértünk a temetőhő, ü lészált, bëvitte a koszorút . . . Mondom: idehallgasson, András bácsi, én elszaladok egy kicsit a szülémet mëgnézëm. Aszongya: në soká lëgyé! Mondom; nem is lëszék én soká, csak ëgypár percre elmëgyëk.

Vót neki egy lánya, az is ott vót vele. No mikor megyék vissza, hát a . . . ott a sarkon áll a lánya. Mondom: hun van apád? Bent van, aszongya, a kocsmába.

Vótak ott parasztok, iszogatnak. Mondom neki: András bácsi, itt vagyok, gyerünk kifele. Iszol egy pohár bort? Mér nē innák? Megittam . . . akkor vótak ott ösmerősök: gyere, János, igyá még egyget . . .

Lēültem . . . Hát kicsit borozgattunk. Csak . . . mondom én a *gazdának*, hogy gyerünk, mer baj lesz. Á, nem lesz baj semmi . . . No osztán annyira, hogy este hét óra vót, mire kiértünk a tanyára. Hát má akkor . . . novemberben 7 órakkor sötét van má nagyon . . . Ha ű oszt akkor lészállt, bēmēnt jelentkēzni az úrná, de hallom én, hogy mosdassák a *gazdát*. Hát, mondom, mossák a fejit szappan nélkül. Nem gondoltam, hogy én is kapok. Én avva kifogtam, bēkötöttem a lovakat, adtam nekik enni . . . Eccēr gyön az öreg Pilák (a Pilaszanovits nevű földesuraságokat egymás között csak Pilák néven emlegették a cselédek és a környékbeli falvak lakói – P. A.) . . . ahogy a lovaknak adtam a *rácsba* a szénát. Mikor gyövök kifele, a vasvella így a vállamon vót. Az öreg odaálít így elébem. Hol vótá? Mondom: a faluba. Mi csinátatok? Ittunk. Mé nem gyötteték időbe? Mondom: a gazdátú kérdēzse mēg, nē éntüllem . . . No oszt akkó elkezd . . . Ájj előttem haptákba! Mondom: Nagyságos úr, el van baszva a század. De ű huszárkapitány vót . . . Megfogtam a vasvillát . . . Az vót a szerencse, vót ott egy *ágas*, abba mēgakadt a vasvella, máskép az oreget lēütöttem vóna a vasvella. Rögtön pucóni kellēt.

¹⁷

Az csak természetes, hogy a szántó-vető, szállítmányozó cselédeken kívül voltak más beosztású szolganépek is. A különféle állatgondozók: *ökrészek, tehenészek, tyukászok*, állatőrző pásztorok: *gulyások, kanászok, juhászok* és ezek *bojtárjai*, a határt kerülő *csőszök*, a major körül örökődő *bakter*, a kastélyban szolgáló *szobalányok, szakácsnék* stb.

„Elmentem én szógálni is. *Szobalány* vótam. Mindíg fél ötkor kellēt kēlni, réggel. Kitakarítani . . . a . . . elsőbb a cipőket mēg a nadrágokat kipucolni és kivasalni, oszt bētēnni vissza, hogy mire keltek, akkorára az rēndbe vót. Akkor aztán mēgteríteni az asztalt, készíteni a . . . a szakácsné elkészítētte a réggelit, bēvitte mēg kihozta, akkor tovább takarítottam. Akkor elgyött a tizenegy óra, fél tizenkettő, akkor mēgin az ebédhő kellēt készülni. Lērakni az edényeket, mindēnt, amibül ebédeltēk . . . Ebéd után törülgetni, oszt így sorba.”¹⁸

Adódtak persze vidámabb percek is vagy legalábbis olyan esetek, amelyeket később mosolygatóvá varázsolt az emlékezés.

„Az uraság öt szeméjbül ált, és mi kilencen vótunk *benti cselédek*, akik szolgáltuk az urakat. Ezek *bennkosztosok* vótak. Én elősször . . . vót két kis póniló, ahhoz fölszerelés, fijáker, szerszám satöbbi, két ifjúúr vót, azoknak vótam a kocsisuk két évig. A másik két évben pedig autóval dolgoztunk meg

satöbbi . . . és ott vót a kedves szomszédasszonyom is. Ó meg mint libap . . . meg pujkapásztor meg nem tudom én konyhán is segédkezett . . .”¹⁹

„Ojant megcsinát, Matyi bácsi, mikor *tyukász*, mer *tyukászlán* vótam, hárman vótunk *tyukászok*, két lány és egy időssebb néni vót a *tyukászaszson* . . . megtették azt, hogy lefúrták a plafont. És akkor lefeküdtünk este, én meg az öreg néni, rokonyom vót, Julcsa néném, mi aludtunk – páros ágy vót – a két ágyon; a másik, Rozi pedig feküdt az ágy véginé a sezlonyon. Mikor elszundikálunk, elkezd a víz, csöpög lefele, gyün az ágyba. Húzzuk a dunnát ránk, de . . . Aszongya, szegény Julcsa néném: Lidi, mi csinász, kedves? Mer *hívő asszon* vót, *nazarénus*, és nagyon szépen beszélt. Mondom: Én semmit, Julcsa néném. Úgy hidegít valami, aszongya, nem pisálsz, te kedves? Mondom: nem. Meggyúccsa a lámpát, mikor meggyúccsuk, hát a plafon keresztül van fúrva, és ük a fijatalúrral eresztetik . . . vót egy pajkos kölök ottan . . . fijatalúr . . . eresztik le a vizet.”²⁰

Ami pedig a Kalmár birtokon történt, az egyenesen kabaréba illő jelenet:
„Vót ottand egy tizenhat-nyóc éves . . . ojan diákgye . . . nem vót még tizennyóc, tizenhat–tizenhét éves, ojan legíny. Ismertem, Samu, Kalmár Samu. Az apjuk huszárcapitány vót, ugyehát . . . úribanda vót ez . . . meg hát nagy fődbirtokosok vótak . . . No osztán, rettentő ezt a katonásdit, de kint vót neki házitanárja . . . osztán . . . de Miháj bátyám mindig ceckelte a tanárja ellen: Mit parancsol az magának? Hát maga ad neki kenyeret! . . . De hát nem ú atta, hát ú még gyerek vót, hanem az annya, ugye . . . ha nem is a kenyeret, hanem a fizetést . . . Oszt má úgy hogy eccer hajts, osztán fogott be a tanár, hogy azonnal elvágja, elbuktassa, hogy megyen be . . . nem tudom Szabadkára, Topojára kellett menni, oszt ott birta a vizgát . . . vagy mit tudom én . . . De osztán oszt szalattak oszt utánna, oszt csak visszacipelték, megkérték, hogy hát ne, hát gyerek ez . . . Hát annyira felbőszítette ellene Miháj bátyám . . .

No oszt jáccottak katonásdit. Mindig. . . Miháj bátyám vót az őrmester. Hát ú ugi háborút szógát ember is vót, a bakter, hát a jis ojan káplárféle vót, de legnagyobb infanteriszt vót a nagyságos . . . a fijatalúr. No osztán hát ugi mijen puskát tettek-i, vót-i neki ez a flóbertja mije, csak szóval valamijen puszka is vót nála, oszt akkó Miháj bátyám, hát persze ú osztrák–magyar hadseregbe szógát, hapták vót, nem vigyázz, hopt-ák! meg aztán kerdájn meg hát én nem tudom azt a komandókat, csak amit hát ugi . . . Mikor én elkijáltom, hogy hopták, de az úgy vót először, úgy kezdődött, hogy paraszt!, rá szabad gyútani. Nagy szivart kivette a fijatalúr ugi . . . Mikor én oszt mondom: hopták! leszerelni mindent, nagy szivart. . . hátra arc, szóval monta azt is: kertájn vagy mit tudom én . . . No oszt a nagy szivart meg eldobta, ekkor elfordította, akkor odament Miháj bátyám, oszt ú szívogatta tovább azt a szivart, mert alig vót meggyútvá ugi.

No oszt akkor oda felkormányozta a százaggyát az ökörplaccra Miháj bátyám. Akkoriba fogtak az ökrészek be vagy ki, oszt hát vótak ott nagy pecsétek, ami hát szokott ojan helen lenni. Oszt akkor Miháj bátyám, az őrmester, ű vót az őrmester: stejenauf! Ne húzódozzon, a magának . . . oszt akkor monta úgy katonásosan ugyi, hanem igyenest, ami előtte van. Tiszta szép fehér ruhába . . . Hát csupa pecsét lett, mer levágta oszt magát a fijatalúr . . . Nem vót az oan hűje, csakhogy egísszen avvá tette . . .

Úghogy vót ottan egy kőműves, má most belekapok egy kicsit, de mindegy, hogy el ne felejtsem, úgy malterozta a garádicsot, a kastéj körül úgy javítgatta, fódózgatta . . . Na nézze, hogy düjeszti magára, lüjjön bele! Hát egy so . . . vagy seretet abba a flóberba, oszt a seggibe lútt. Elkezdett oszt vakaródzni. A meg má akkó: Nézze csak, má . . . mit, azé fizet maga neki!? Kapja le! Mit vakaródzik? Azé fizetek én magának! . . . Borzasztó meseember vót az én Miháj bátyám. – No osztán meglátta oszt a Sámot a . . . a nagyságos asszony: Te, te, te, te, hogy nézel ki!? Hallgasson, katona vagyok! – aszongya. Lekapta az annyát is.”²¹

Az eddigiek során a szegődményesek közül csak azokkal találkozhattunk, akik a földművelés igényelte munkálatokat, illetve a belső szolgálatot látták el. A gazdaságok életében azonban fontos szerepe volt az állattartással kapcsolatosan tevékenykedő pásztorebereknek is. Különösképpen a jól jövedelmező sertésstenyésztésben foglalatoskodó *kanászoknak*. Ismerkedjünk egy kicsit velük is.

„Amikor én még gyerek vótam, az én apám pásztorembër vót egy uraságnál, Kalmárékná. Ott vót ezérnyócszáztizennyóc hold föld. Ő mivel *számadó kanász* vót, *kondás*, én meg a bátyám vótunk mint *bujtárok*. Mink legeltettünk lènn a *tallón*, gyöpön a csordát, a disznókat. Nyáron mink fölkelünk fél háromkor. Kihajtottunk, vót nagy tülök, dudátunk vele, akkó az asszonyok, a cselédék eresztették ki a disznókat, mink meg hajtottuk úket. Úgy délelött tíz órájig. Mikó má ránk melegédett, akkó behajtottuk úket. Persze, akkó délután mégin négy, fél ötkó, mikó má hűvösödött, akkó mégin tülköltünk, eresztették ki, este kilenc-tízíg kint mink a *tallón*, kint a határba legeltettünk. Mikó ránk melegédett, akkó lehajtottuk úket a mocsárra. Ott megfürdöttek a jószágok, akkó mégin tovább a gyöpön, és akkó rá a *tallóra* és így tovább. Ez naprul napra. – Az urasági disznók, az vót kötelező. A cseléddisznók, az má csak ojan jószándékbú vót. Édesapám elválóta. Aszongya: az is szegíny embër, ez is szegíny embër, egybe. Nem is kaptunk mink azé sèmmi fizetést a cselédéktű. Nem is követelt az édesapám. Úneki megvót a bére, az évi bére. Mink a cselédéktű nem követeltünk bérletét, hogy fizessènek.

Az én apámnak volt hold kukoricafódje, négy kvadrát krumplifódje, aztán miránk kapott fél-fél *kommènciót*, mos hat métër buzát, négy métër morzsolt

kukoricát, kvadrát krumplifődet, fé hold kukoricafődet. Péz, az hát csekíj vót még ruhát azt nem kaptunk. Ruhát csak a *parádés kocsis* kapott még a lovasz. Kanászok, bérésék, kicsosok ezek nem kaptak.”²²

Kitetszik ebből a csekélységből, már ti. hogy ruhát csak a *parádés kocsis* kapott meg a lovasz, az is, hogy a szegődményesek beosztása között is volt valamiféle hierarchia. A *parádés kocsis*, a lovasz a kommenciósok között a legelsőnek számított. Olyannyira, hogy őket a cselédek nem is igen tartották maguk közül valóknak, hanem olyasvalamifélének, akik már az urak: az intéző úr, a gazda úr, a gépész úr, az ispán úr világához tartoznak. Megerősíthette őket ebbéli hitükben az a tény is, hogy a *parádés kocsisnak* a hajtáson kívül más dolga, kötelezettsége nem is volt, valamint az a mindennapos tapasztalásuk, hogy a *parádést* az urasággal való szoros kapcsolata, annak sokszor személyes titkaiba való akaratlan beavatása szinte az uraság bizalmasává tette. Beosztásánál fogva olyan helyzeti előnye volt, hogy az urasággal akár mindennap is szót válthatott, és sokszor olyasfélét is előadhatott, amilyent a többiek a közvetlen felettesüknek, a gazda úrnak sem igen mertek elmondani.

„(A rozvajter) a *parádésnak* oan segéd. . . Mint vannak ugyi segédkertészek, az meg segédparádés. Ű nem fogja a. . . szóval nem hajtsa a lovakat, ű csak rendbe teszi a fíjékert: megmossa, mer van avva dolog, ugye. Azt karbatartani, szerszámot kipucóni, annak mindig fínyesnek kellett lenni; a lovakat eteti, pucózza meg a *szerszámot* karbatartsa. Mikó gyön a *fogás* ugyi, gyön az ű *gazdája*, a *parádés*: Bóni, fogunk!

Nem mondom, hogy a jis (a *parádés* – P. A.) nem ment oda segíteni, de az aztán őtötte fel a fehér kesztyűt, az ugye annyira azt a *szerszámot* nem . . . emennek kellett ugye. Az meg hát fehér kesztyű meg osztán drótustor, cilynderkalap, frakk-kabát ugyi . . . Kiőtözik egy rendes *parádés* . . . jó nézett az ki abba az időbe. No oszt akkó hát az hajtotta. Mikó hazagyött, akkó megin gyött a *rozvajter*, az szedte le az istrángot, vezetgette a lovakat, az dörzsölte, mer hát igencsak habossak vótak, még csak meg nem száradtak. Ezt a *parádés* nem csináta, az ű dóga az vót, hogy hajtson.”²³

Szegődményesei természetesen nemcsak az uradalmaknak voltak, illetve a nagyobb parasztgazdaságoknak; a községnek magának is megvoltak a kommenciósai. Aki a lakosság teheneire vigyázott, az volt a *csordás*.

„A *csordást* a kössíg fogadta. Az Szen György-naptul, akkor kezdte kihajtani, április 24-én, szeptember elejéjig a lakosság teheneit. A vőgyön indult, akinek meg vót tehene, oszt kijárt a csordára, az akkorra lehajtott ide az ucca víékre, a vőgyhő, és amikor a csordás ott hajtott el, közzé csatlakozott, oszt akkó kihajtott oda a Koplalóra.”²⁴

A lakosság disznaira a községi *kanász* vigyázott. Feladata a csordáséhoz hasonló volt. Naponta járt ki az otthon levő disznókkal és malacokkal, csak valamivel korábban hajtott kifelé meg később hazafelé, mint a csordás.

Egyiknek is, másoknak is a napi kihajtás mellett feladata volt a községi apaállatok, a bikák és kanok etetése, gondozása. Ez viszont állandó munka volt, és éves megbízatást jelentett, akárcsak a községi kocsisé vagy ahogyan akkortájt gyakrabban nevezték, az *ordonáncosé*, a *bakteré* és az újabb időkben altisztté előléptetett *kisbíróé*.

IRODALOM

- 1986 A jászkunok bácskai kirajzása. In: *Kilátó* (a Magyar Szó szombati magazinja), IX. évf., 16. szám. 1986. április 19., Újvidék
- 1995
- a) Kunok Bácskában. In: *Bácsország*. Vajdasági Honismereti Szemle. I. évf., 4. szám, Szabadka
 - b) Ómoravicza, jaj Pacsér . . . In: *Híd*. LIX. évf., 12. (1995 decemberi) szám, Újvidék
- 1996
- a) Pacséról, illetve az 1786-ban elvándorolt kisújszállásiak utódaiból lett pacsériakról. In: *Kisújszállás és Vidéke. Nagykun Kalendárium az 1996-os szökőévre*. Kisújszállás
 - b) Adalék a négy bácskai kun helység: Pacsér, Moravica, Feketics és Piros településtörténetéhez. In: *A jászkunság összefogása*. Tanulmányok a Jászakunság történetéből. Szerk.: Bellon Tibor–Örsi Julianna, Karcag
 - c) *Jászakunsági református magyarok Bácskában*. Pacsér
- 1997 Emléksorok a bácskai református falvak XVIII. század végi megtelepüléséről. Elhangzott a Magyar Néprajzi Társaság Szabadkán, 1997. július 4–12. között tartott IX. Néprajzi Szemináriumán. In: *Üzenet*, XXVIII. évf., 1–2. szám, 1998. jan.–febr., Szabadka

JEGYZETEK

- ¹ Az 1897-ben született pacséri Tóth Maris néni visszaemlékezései gyermekkorára. Magnófelvétel 1970-ből.
- ² Az 1914-ben született Csík Pál morovici gazdálkodó visszaemlékezései. Magnófelvétel 1984-ből.
- ³ Uő
- ⁴ Az 1907-ben született Keserű Lajosné Bogár Julianna pacséri gazdasszony visszaemlékezései. Magnófelvétel 1972-ből.
- ⁵ Uő
- ⁶ Csík Pál. Lásd a 2. számú jegyzetet.
- ⁷ Uő
- ⁸ Az 1922-ben született Bodvainé Karsai Judit morovici gazdasszony visszaemlékezései. Magnófelvétel 1984-ből.
- ⁹ Az 1900-ban született morovici Víg János visszaemlékezései. Magnófelvétel 1984-ből.
- ¹⁰ Az 1907-ben született pacséri Markus Lajos visszaemlékezései. Magnófelvétel 1972-ből.
- ¹¹ Uő
- ¹² Az 1916-ban született morovici Januskó Mátyás visszaemlékezései. Magnófelvétel 1984-ből.
- ¹³ Uő
- ¹⁴ Markus Lajos, lásd a 2. számú jegyzetet.
- ¹⁵ Víg János, lásd az 1. számú jegyzetet!
- ¹⁶ Markus Lajos, lásd a 2. számú jegyzetet.
- ¹⁷ Víg János, lásd az 1. számú jegyzetet
- ¹⁸ Az 1906-ban született pacséri Cindrik Mátyás visszaemlékezései. Magnófelvétel 1970-ből.
- ¹⁹ Az 1922-ben született morovici Bodvainé Karsai Judit visszaemlékezései. Magnófelvétel 1984-ből.
- ²⁰ Az 1912-ben született pacséri Bogisityné Bajai Lrdia visszaemlékezései. Magnófelvétel 1970-ből.
- ²¹ Markus Lajos, lásd a 2. számú jegyzetet.
- ²² Az 1909-ben született pacséri Tóth Pál visszaemlékezései. Magnófelvétel 1974-ből.
- ²³ Markus Lajos, lásd a 2. számú jegyzetet.
- ²⁴ Uő

. SZÓJEGYZÉK

A ritkábban használatos vagy ma már kevésbé ismert szavak, kifejezések (esetleg tájszavak) magyarázatai. Idézőjelben a köznyelvi alak található.

- ágas** „ágas” 1. Két vagy három ágban végződő tartóoszlop. 2. Többágú köcsögtartó rúd.
- ajj** „alj” alom Állatoknak fekhelyül leterített szalma.
- bakter** „bakter” A major körül örökdő éjjeliőr.
- bennkosztos** „bennkosztos” 1. Olyan cseléd, aki bére egy részeként gazdájától kosztot is kap. 2. Benti cseléd, vagyis olyan belső szolgálatot végző (házi)cselédek, akik kosztot is kapnak.
- benti cseléd** Lásd bennkosztos 2.
- béres** „béres” Ökrökkel dolgozó cseléd.
- bojtár** v. bujtár „bojtár” A pásztor segédje.
- cseléd** „cseléd” Földbirtokosnál, nagyobb parasztgazdánál dolgozó éves szolgálatra szegődött bérmunkás.
- csordás** „csordás” A lakosság teheneire, vagyis a csordára vigyázó, felügyelő pásztor.
- csósz** „csósz” A határra felügyelő, a termésre vigyázó alkalmazott. Mai szóhasználattal mezőőr.
- derék** „derék” Kocsiderék. A kocsinak az ülés mögötti és a saroglya előtti, rakodásra alkalmas része.
- első kocsis** „első kocsis” A kocsisok vezetője.
- fertáj föld** „fertály föld” Egy egész jobbágytelek negyedrésze nagyságú földterület, kb. 10–12 hold.
- fogás** „fogás” Az állatok (ló, ökör) igába fogásának a folyamata.
- fogasol** „fogasol” Földet fogással porhanyósít, gyomtalanít, illetve magot földbe kever.
- gazda** „gazda” 1. A parasztgazdaság tulajdonosa. 2. Az uradalmi szegődményesek iránítója, munkájának összehangolója. 3. Az azonos munkát végzők között az, akire a többiek hallgatnak. 4. A család feje.
- göbe** „göbe” Anyakoca.
- gulyás** „gulyás” Az urasági marhák, vagyis a gulya őrzője.
- hízó** „hízó” Hízalásra fogott, illetve a már meghízott disznó.
- hívő** „hívő” Nazarénus. Lásd ott.
- iga** „iga” 1. Egy pár teherhúzó állat (ló, ökör) fölszerszámozva a vontatandó eszközbe (kocsiba, szekérbe, ekébe, vetőgéphez stb.) fogva munkavégzésre készen. 2. Ökröfogatnál jelenti magát a jármot is, vagyis azt az eszközt, amibe az ökröt fogják.
- kanász** „kanász” A disznókat legeltető pásztor.
- kocsis** „kocsis” 1. Lóval dolgozó (uradalmi) cseléd. 2. Lovas fogatot hajtó ember.
- komenciós** „kommenciós” Szegődményért, komencióért szolgáló egyén.
- kommenció** „kommenció” Szegődmény, azaz egyévi szolgálatért kialakított bér.
- kondás** „kondás” Ritkán használatos, helyette általánosabb a *kanász*, lásd ott.
- kosár** „kosár” A gazdaságban használatos kétfülű kosár. Hívják még *szalmahordó kosárnak* is.
- morzsol** „morzsol” A csöves kukoricáról lefejt a szemet.

nazarénus „nazarénus” A fegyverviselést és esküt tiltó, csak felnőtteket keresztelő protestáns szekta, illetve ennek tagja, vele kapcsolatos.

ökrész „ökrész” Ökröket gondozó alkalmazott.

ökrösbéres „ökrösbéres” Ökörfogattal szolgálatot teljesítő uradalmi cseléd.

öregbéres „öregbéres” A béresek vezetője.

rács „rács” A jászol fölött levő, fekvő létrára emlékeztető szerkezet, amelybe a szálás takarmányt helyezik.

szakácsné „szakácsné” Az uraságok konyháján az ételkészítéssel megbízott nő.

számadó „számadó” A pásztorok főnöke, illetve a legelőre hajtott állatokért a legeltetés ideje alatt anyagilag is felelős személy.

szerszám „szerszám” Lószerszám, vagyis a ló igába fogásához szükséges felszerelés: hám, fejló, gyepelő együttevve.

szobalány „szobalány” Uraságoknál a szobákat rendben tartó, illetve a család tagjait kiszolgáló nőszemély.

szoka „szoka” Vastag, rendszerint gyapjúfonalból kötött zokni.

szólítás „szólítás” A Szent György-naptól Szent György-napig tartó gazdasági év lejártá előtt, rendszerint újévtájt az uraságok vagy az általuk megbízott intézők a cselédeket rendre maguk elé szólították, és közölték velük, hogy elbocsátják-e vagy megtartják őket, mert a következő gazdasági évben is igényt tartanak a szolgálatukra. Ilyenkor a cseléd maga is közölhette a távozási szándékát. Minderre azért volt szükség, hogy akinek távoznia kellett, vagy aki távozni akart, legyen ideje a gazdasági év lejártáig, vagyis Szent György-napig (április 24-éig) intézkedni, illetve hogy a gazdaság is pótolhassa a jelentkező hiányt.

tarhó „tarhó” Elsősorban birkának a frissen forralt tejéből oltó hozzáadásával megalkalmazott, kocsonyasűrűségű, savanykás ízű tejtermék.

talló „talló” 1. Learatott gabonaföld. 2. A learatott gabonának a földben maradt szára.

tehenész „tehenész” A teheneket gondozó személy, alkalmazott.

törő „törő” A kukoricát, vagyis az érett kukoricacsöveket a kukoricaszárról kézzel letörő egyén.

tyúkász „tyúkász” Az uradalmak baromfigondozója.